

Проблеми та перспективи оцінювання якості української освіти

Огнев'юк В. О.,
ректор КМПУ імені Б. Д. Грінченка,
доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент АПН України

*Якщо не можеш удосконалювати себе,
то як можеш удосконалювати інших людей?*

Конфуцій

Це риторичне питання відомого китайського мислителя навіть через два з половиною тисячоліття не втратило своєї актуальності, воно звучить як сучасний концепт неперервної педагогічної освіти. Звертаючись до своїх послідовників, що виконували учительську місію, Конфуцій наставляв: не прагнучого знань — не слід спрямовувати, не палаючому від нетерпіння отримати пояснення — не варто пояснювати, не спроможного за одним кутом знайти інші три — не варто вчити [1, 225]. Цим висловлюванням він переконливо показує, що праця учителя може увінчатися успіхом лише тоді, коли є тісна співпраця між ним та учнем, а за сучасною термінологією — суб'єкт-суб'єктна взаємодія. Як бачимо, вже у стародавні часи філософія освіти не тільки теоретично, а й практично підійшла до критеріїв оцінювання діяльності педагогів, оскільки стародавні філософи, як правило, були ще й учителями.

Питання якості освіти та ролі учителя у її забезпеченні були у центрі уваги античної філософії. У книзі «Протагор» Платон зазначав: «...далеко більший ризик буває при купівлі знань, аніж при купівлі харчів. Бо коли купиш харчі й напої у рознощика або крамаря, то можеш їх узяти в інші посудини і, перш ніж прийняти їх у своє тіло як їжу чи шитво, можеш їх зберігати у себе вдома, порадитися із знавцем, що слід їсти або пити, а що ні, а також у якій кількості й коли, так що при такій купівлі ризик невеликий. Інша річ — знання. Його не можна взяти у якусь посудину, а, заплативши за навчання, треба прийняти у власну душу і, навчившись чого-небудь, піти геть зі шкодою для себе або з користю» [2, 112].

Нині ми ведемо мову про моніторинг якості освіти як важливий інструмент її розвитку на сучасному етапі. На сьогодні в Україні відсутня повноцінна система оцінювання якості освіти, яка була б адекватна стратегічним завданням трансформації не лише освіти, а й суспільства в цілому, створення через освіту умов інноваційного розвитку держави, побудованої на «економіці знань». Проблема моніторингу якості освіти — одна із найбільш актуальних, оскільки мова йде про забезпечення зворотного зв'язку для прийняття стратегічних управлінських рішень у сфері освіти. Слід визнати, що систему моніторингу якості освіти в Україні ще не вибудовано. Показники діяльності навчальних закладів, їх керівників та педагогів, що використовуються нині, мають або декларативний, або статистичний характер, а відтак не можуть стикуватися із міжнародними системами показників якості.

Поняття освітнього продукту, як певного результату навчально-виховного процесу, почало визначатися в Україні завдяки запровадженню Державних стандартів освіти і системи незалежного оцінювання навчальних досягнень. Важливим є те, що компонентою Державного стандарту є вимога щодо застосування упорядкованих засобів діагностики для перевірки засвоєння учнями відповідного змісту освіти, тим самим забезпечується механізм його перегляду з метою вдосконалення. Проте слід зазначити, що в країні відсутній дієвий механізм контролю за дотриманням вимог Державного стандарту на рівні окремого навчального закладу.

Проголошені у законодавстві такі категорії, як «державні стандарти освіти», «ліцензування освітньої діяльності», «атестація (акредитація) навчальних закладів», що безпосередньо стосуються процедури моніторингу якості освіти, ще потребують свого законодавчого та нормативного уточнення, особливо тоді, коли мова йде про зміст, ознаки та порядок застосування вказаних процедур.

Держава здійснює управління основними видами діяльності в системі освіти, при цьому не формулюючи чітких критеріїв щодо її якості. Має місце певний розрив між задекларованими завданнями держави і правами на визначення змісту, обсягів і рівня навчальних досягнень випускника навчального закладу та обов'язками щодо ресурсного забезпечення бажаної якості освіти.

Одержання об'єктивної (тобто достатньої і достовірної) інформації про якість шкільної освіти, її аналіз та подальше врахування в управлінських рішеннях залишається слабкою ланкою для всіх рівнів державного управління в цілому, кожного окремого навчального закладу та вчителя зокрема. Очевидно, що без постійного відстеження результатів із використанням науково достовірних методик, їх аналізу і висновків стосовно подальших змін у системі загальної середньої освіти не може бути забезпечена її якість. У зв'язку з цим особливо актуальним є питання про те, як саме організувати моніторинг якості освіти, оскільки жодним законодавчим або нормативно-правовим актом не визначені ні процедури, ні методики, ні показники, за якими має провадитися моніторинг в освіті.

Поняття моніторингу освіти чіткого й однозначного правового визначення ще не набуло. Відсутні також і показники, за якими повинен відбуватися моніторинг. Український фахівець з питань управління якістю освіти Тетяна Лукіна визначає такі *завдання моніторингу освіти*:

- визначати якість навчальних досягнень учнів, рівень їх соціалізації;
- вивчати зв'язок між успішністю учнів і соціальними умовами їх життя, результатами роботи педагогічних працівників, рівнем їх соціального захисту, моральними установками, запитами, цінностями тощо;
- оцінювати якість кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного, лабораторного забезпечення й оснащення навчальних закладів;
- оцінювати величину впливу на навчальний процес державних стандартів освіти, початкових програм, організації шкіл і класів, методичного і технічного обладнання та інших факторів;
- досліджувати педагогічну практику та успіхи учнів залежно від соціального статусу та аналізувати політику держави в галузі забезпечення гарантій доступності освіти та поліпшення її якості;
- виявляти фактори, які чинять вплив на хід і результати освітніх реформ з метою зменшення негативного їх впливу (або навіть і нейтралізації);
- порівнювати результати функціонування закладів освіти, систем освіти з метою визначення найбільш оптимальних шляхів їх розвитку.

Класифікація видів моніторингу в освіті залежить від рівня проведення моніторингу (інституційний, регіональний, державний) або від основних його функцій (інформаційний, діагностичний, порівняльний, прогностичний).

Інституційний моніторинг — це дослідження на рівні окремого навчального закладу або спорідненої групи закладів; *регіональний моніторинг* охоплює показники діяльності певних груп навчальних закладів на рівні району, міста, області; *державний моніторинг* проводиться за найбільш загальними показниками, що характеризують діяльність системи освіти в цілому або за окремими її складниками.

Інформаційний моніторинг має на меті збирання, накопичення, аналіз, структурування та інтерпретацію даних за певною, наперед визначеною сукупністю показників за умови, що аналіз має констатуючий характер. Зазвичай інформаційний моніторинг використовується для вироблення поточних управлінських рішень.

Діагностичний моніторинг використовується переважно для оцінювання змісту освіти, рівня навчальних досягнень тощо. Для діагностичного моніторингу характерна відсутність збирання попередньої інформації про певні особистісні характеристики суб'єктів освітнього процесу, оскільки його головна мета — це ідентифікація загальних показників з метою коригування змісту освіти, підвищення рівня кваліфікації викладачів, поліпшення матеріально-технічних умов діяльності навчальних закладів тощо.

Порівняльний моніторинг проводиться для вироблення реальної оцінки стану системи (починаючи від рівня конкретного навчального закладу), коли поряд із тестами і статистичною інформацією збирається й додаткова інформація за низкою показників (наприклад, особливості соціального становища, регіональні особливості тощо), які до того ж найчастіше знаходяться поза впливом навчального закладу, але можуть суттєво впливати на показники його діяльності.

Прогностичний моніторинг призначений для встановлення і передбачення основних тенденцій діяльності системи освіти та її розвитку. Зокрема, одним із найважливіших для прогностичного моніторингу є завдання визначення соціальних запитів до освіти і відповідності потенціалу системи освіти у їх задоволенні.

Показники, за якими мають проводитися моніторингові дослідження, повинні відповідати як рівню, так і функціям моніторингу, оскільки у підсумку завданням моніторингу освіти є вироблення обґрунтованих рекомендацій стосовно прийняття відповідних управлінських рішень з метою створення і розвитку нових можливостей для суспільства через діяльність системи освіти.

У міжнародній практиці використовуються різні моделі організації моніторингу освіти. Одна із найпоширеніших — це модель освітніх індикаторів Ради з освіти Європейського Союзу, що базується на таких складових:

- контекстуальна інформація;
- освітній процес;
- освітні досягнення;
- ресурсний внесок в освіту.

У цій моделі виділяють 16 показників якості освіти, що згруповані у 4 блоки:

1) рівень навчальних досягнень учнів з: математики; читання; природничих наук; іноземних мов; основ громадянського права; інформаційних і комунікаційних технологій та здатності навчатися у процесі навчання;

2) успішність навчання та доступ до освіти: зростання кількості тих, хто не закінчив навчання; закінчення повної загальної середньої освіти; навчання у коледжах або на рівні університету, тобто після одержання повної середньої освіти;

3) моніторинг системи управління освітою: оцінювання рівня управління шкільною освітою; оцінювання рівня участі батьків і громади;

4) ресурсне забезпечення та структури освіти: кадри (освіта і підготовка вчителів); охоплення дітей дошкільною освітою; кількість учнів на один комп'ютер; освітні витрати на одного учня.

Досить поширеною є модель, що розроблена Організацією з економічного співробітництва та розвитку. В основу цієї моделі покладено концептуальні та прагматичні аспекти, які відбивають логічні зв'язки між різними частинами освітньої системи й містять 38 індикаторів, що згруповані у 3 розділи: контекстуальна інформація, ресурсний внесок і освітній процес та індикатори досягнень.

Указом Президента України № 244/2008 від 20 березня 2008 р. передбачено, що українські школярі мають брати участь у міжнародних дослідженнях якості освіти. Тому цілком логічним буде застосування в Україні однієї з міжнародних моделей моніторингу освіти, що дозволить більш об'єктивно оцінювати якість української освіти порівняно з показниками інших країн.

Отже, підсумовуючи, можемо сказати, що головна проблема на сьогодні — невизначеність механізмів проведення моніторингу якості освіти та об'єктивних показників, які забезпечують оцінювання закладів освіти, програм, підручників і навчальних посібників, рівня навчальних досягнень учнів, перспектив розвитку тощо і створюють основу для конкуренції всередині країни, через що має відбуватися підвищення якості освіти. Ця ситуація до певної міри є наслідком того, що навчання здійснюється за відсутності об'єктивного оцінювання реальних особистих зусиль того, хто навчається. Зокрема, це зумовлено як «традиціями», що дісталися українській школі у спадок від заформалізованої радянської системи, так і відсутністю управлінських і викладацьких кадрів, які готові та здатні застосовувати методи незалежного контролю у навчально-виховному процесі. А суб'єктивізм при оцінюванні так чи інакше більше сприяє протекціонізму, ніж конкуренції. Тому формування нового покоління педагогів у ланцюжку «викладач — випускник — фахівець» сприятиме підвищенню індексу людських ресурсів, а тим самим і економічного потенціалу країни. Відтак сьогодні необхідно зосередитися на таких основних завданнях:

1) законодавчо визначити поняття «моніторинг освіти», зміст і перелік процедур, що становлять основу моніторингу якості освіти;

2) прийняти єдиний законодавчий акт (на рівні постанови Кабінету Міністрів України), яким затвердити «Положення про моніторинг якості освіти», де передбачити основні показники моніторингу, їх розподіл за рівнями та об'єктами моніторингу, механізм проведення моніторингових досліджень, порядок використання їх результатів тощо;

3) переглянути законодавчу базу проведення таких процедур, як ліцензування, атестація, акредитація навчальних закладів та атестація педагогічних кадрів. Ці процедури мають стати складниками загальної системи моніторингу освіти, їх результати повинні враховуватися при виробленні управлінських рішень, що стосуються забезпечення рівного доступу до якісної освіти;

4) сформувати єдину мережу центрів моніторингу якості освіти, законодавчо і організаційно вирішити умови ресурсного забезпечення діяльності таких центрів;

5) забезпечити створення загальнодержавної інформаційної мережі моніторингу якості освіти, яка дозволяла б накопичувати, аналізувати і використовувати дані спостережень у розрізі груп навчальних закладів, регіонів, держави в цілому.

Джерела

1. Беседы и суждения Конфуция. — СПб.: ООО «Издательство «Кристалл», 1999. — 1120 с., ил. — (Б-ка мировой лит.).
2. Платон. Диалоги / Пер. з давнього. — К.: Основи, 1999. — 395 с.